

К. ДЕЛИНИКОЛОВ

КОН ПРАШАЊЕТО ЗА ПРОВЕРУВАЊЕ И ОЦЕНУВАЊЕ НА ЗНАЕЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Општо познато е веќе дека улогата на наставникот не се исцрпува само со тоа што ќе ги пренесе своите стручни знаења на учениците. Тој, освен добар стручњак по својот предмет, во исто време треба да биде и добар педагог, да знае не само добро да предава, но и да воспитува, да знае објективно и совесно да ги проверува знаењата и да ги оценува учениците. Затоа успешна педагошка работа не може ни да се замисли без познавање на науката за воспитанието. При тоа секогаш треба да се зема од старата теорија и практика она што е позитивно, напредно и разумно и органски поврзано со новото да се приложува во современото училиште. Еден познат педагог вели: „Како што добар лекар мора да ја познава анатомијата на човекот и дејството на лековите врз неговиот организам, така и добриот наставник мора да ја познава педагошката теорија, да знае како се применува таа во практиката и да го знае нејзиното дејство врз учениците.“

Потребата сè почесто да се дискутира за педагошките проблеми во наставата ја наложува и фактот што училишниот систем во нашето социјалистичко самоуправно општество е во постојан процес на развивање и реформирање, во текот на кој старото и преживеаното се заменува со ново, со понапредно. А во новото реформирано училиште образовната и воспитната улога на наставникот станува уште поголема и поодговорна. Затоа сè повеќе се наложува потребата од стручно, педагошко и идејно-политичко издигнување на секој поединец. Наставникот, за да биде добар практичар, мора да има теоретски познавања: за организацијата на часот, за подготовката на наставникот за час, за идејноста во наставата, за тоа што е наука, а што наставен предмет, за примената на нагледните средства во наставата, за повторувањето на наставниот материјал, за проверувањето на знаењата и оценувањето на учениците, за вон-

наставната и вонучилишната работа, за дополнителните и слободните активности итн. Инаку, според зборовите на Ленин, практиката на наставникот без теорија би била слепа, а пак теоријата без практика — мртва.

Но и кога ги има неопходните теоретски педагошки познавања, наставникот во текот на реализирањето на наставниот материјал често пати се судрува со редица проблеми од најразновиден карактер кои секогаш сам не може да ги реши. Токму со цел да укажеме на некои од патитата за решавањето на споменатите задачи, предмет на разгледување во овој наш прилог ќе биде постапката околу проверувањето и оценувањето на знаењата на учениците. А од индивидуалното залагање и умевање на секој поединец ќе зависи решавањето на тие проблеми и успехот во наставата. Меѓутоа, не треба да се сфати дека со овие неколку нафрлени мислења ќе се исцрпи или пак ќе се реши така деликатното и сложено прашање, прашањето за проверувањето и оценувањето на знаењата на учениците. Од друга страна, нафрлените неколку мисли по ова секогаш актуелно и многу чувствително прашање не треба да се сфатат како некој готов рецепт или сутерирање на некои клучни и најадекватни шаблонски решенија. Наставата, како што е познато, е жив и непрекинлив процес во текот на кој постојано се вршат промени. Затоа сега на ова место целта е само да се прикажат некои од формите на проверувањето и оценувањето и да се даде повод за размислување и поширока дискусија по ова така важно прашање во наставната практика, како би можело по-успешно да се остваруваат главните образовно-воспитни задачи во наставниот процес.

*
* *
*

Познато е дека проверувањето и оценувањето на знаењата е општествена функција која е стара речиси колку и самото општество, значи многу постара од самата школска настава. Но колку повеќе општеството се развивало и диференцирало, пренесувањето на искуството од една генерација на друга и проверувањето на усвоеното добивало сè поголемо значење. Порано, долго време во текот на претходните општествени епохи, за ученикот се сметало дека ја научил лекцијата ако може да ја повтори точно така како што била предадена од наставникот. Но од почетокот на XIX век, особено со појавата на педагошката сцена на швајцарскиот педагог Песталоци, брзо почнал да се изменува формалистичкиот карактер на наставата. Сè повеќе на ученикот се гледало како на субјект за образование и воспитување, а не како на објект за набљудување. И колку повеќе општеството еволуира, толку повеќе целите и методите во наставната работа се подложуваат на постојана реви-

зија. Таква ревизија се наметнува на одреден степен од општествениот развнток — каков што случај имаме сега кај нас — кога императивно се наметнува потребата за премавнување на преживеаните и застарените форми на наставната работа и за прилагодување на школството на новите потреби што ги постабува новото самоуправно општество.

Денес многу е важно ученикот она што го научил да го разбира и да остане трајно во него. А за да останат трајни знаењата што ги совладал неопходно е потребно повремено, но систематски да се повторува она што е научено, што се проверува преку испитувањето и оценувањето. Колку е важно наставникот да го повторува минатиот материјал, односно да се свртува назад кон старото, за да провери дали учениците ги задржале знаењата и дали станале нивна трајна сопственост, може да се види од зборовите на рускиот педагог Ушински кој кажува: „Наставник кој од час до час, од месец до месец само предава нов материјал, а не проверува како го сфатиле и научиле учениците, односно не го повторува и не го утврдува минатиот материјал, личи на пијали арабација со слабо врзан товар кој постојано трча напред, а не се свртува назад и стигнува дома со празна кола, фалејќи се само со тоа дека изминал долг пат.“

За повторувањето на наставниот материјал важно е да се истакне и тоа дека неговата цел не е во тоа да се обнови забораеното, туку да се спречи заборавањето. А при секое повторување се проверуваат знаењата и се оценуваат учениците.

Проверувањето на знаењата и оценувањето на учениците, како што е познато, е составен дел речиси, од секој вид наставен час и треба да се врши во сите етапи од наставниот процес и тоа систематски и по можност да се опфати секој ученик во што пократок интервал. Зошто целта на проверувањето и оценувањето не се состои само во тоа да се утврди како учениците напредуваат во работата, туку да се откријат и причините за евентуалното заостанување за да може навреме да се преземат потребните мерки за отстранување на слабостите и недостатоците во работата и да се поттикнат учениците како кон подобрување на својот однос спрема учењето така и кон постојана систематска и секојдневна работа и за подобрување на резултатите од учењето.

Проверувањето на знаењата и оценувањето на учениците се врши главно во усна и писмена форма. Усното проверување се врши во почетокот на секој час. Меѓутоа, најмногу материјал за оценување на знаењата даваат часовите за повторување, утврдување и обопштување на материјалот, што се одредуваат во годишниот план на наставната работа. Имено, таквите часови обично се планираат, се најавуваат и организирано се реализи-

раат. Дополнителен материјал за оценување даваат писмените работи и тестовите.

При оценувањето на ученичките одговори наставникот не треба да се ограничува само на давање оцена која од некои се смета за дискреционо право на наставникот и дека никој нема право во тоа да се меша. Напротив, оцената треба да биде јавна. Многу е важно да му се каже на ученикот кратко и јасно пред целиот клас зошто одговорот е добар или лош, кои се недостатоците во знаењата и во квалитетот на одговорот, што треба ученикот да направи за да ги исправи недостатоците, за да го подобри своето знаење. Но таа јавност во оценувањето не треба да се сфати погрешно, па по секој одговор на учениците наставникот да полемизира со нив за оцената. Јавното оценување треба да има информативен и воспитен карактер, а не да се претвора во караница за оцена.

При оценувањето на знаењата на учениците наставникот не треба да биде ниту претерано строг и суров, ниту претерано благ или рамнодушен. Со строго или благо оценување не се стекнува авторитет кај учениците, туку со објективно, совесно, непристрасно и праведно оценување. Единствено на овој начин наставникот може да стекне авторитет кај учениците и ќе биде сакан и уважуван.

За оценувањето на знаењата на учениците полна одговорност сноси наставникот. На него е препуштено, врз база на неговата наставничка совест, да става оцени. Никој нема право да врши над него притисок во поглед оценувањето на одговорот или работата на учениците, освен во случаите кога ќе се констатира неправилност.

Проверувањето и оценувањето е од големо воспитно значење за учениците, но исто така е од значење и за наставниците. Колку големо значење има оценувањето и за самиот наставник, се гледа и од зборовите на нашиот истакнат педагог Радован Теодосиќ кој кажува: „Проверувајќи го и оценувајќи го успехот на учениците, наставникот ја проверува и оценува и својата работа, бидејќи успехот на учениците главно е резултат на методот на наставниковата работа. Оценувајќи ги учениците наставникот истовремено се оценува и самиот себе. Во оцените на учениците наставникот ги гледа и резултатите од својата работа“.

Проверувањето на знаењата на учениците најчесто се спроведува во вид на испитување. Но испитувањето не смее да се сведува само на контрола колку и да е важна нејзината улога. Испитувањето освен како средство за контрола има и други функции и цели: на пример, како средство за утврдување на знаењата, како средство за повторување, како средство за анализа и продлабочување и како средство за оценување на знаењата, вештините и навиките на учениците. Поради тоа од големо

значење е работата на наставникот кога тој применува различни начини на проверување и кога поставува разновидни прашања. Особено се препорачува почесто да се поставува прашањето „зошто“, бидејќи со тоа прашање учениците се навикнуваат да размислуваат. По правило прашањата мораат да бидат правилни и да имаат конкретна содржина за да можат учениците да дадат поцелосни и посодржајни одговори, односно прашањата не би требало да бидат сложени или пак намерно погрешни. Но како и какви прашања да се поставуваат, во никој случај прашањата не смеат да го сугерираат одговорот.

Кога одговара ученикот, наставникот треба внимателно да го ислуша без да го прекинува. А кога ученикот не може да го започне одговорот или не се искажува целосно, наставникот не треба да го прекине ученикот и веднаш да посочи друг ученик. Треба да се остави ученикот малку да помисли, а ако пак не може да започне, треба да му се зададат дополнителни или помошни прашања.

За да им се стави на знаење на учениците дека сите треба активно да ја следат наставната работа на часот, не треба да се прашуваат само оние ученици кои на прашањето од наставникот се јавиле да одговараат, туку и оние што не се јавуваат.

Кога се испитува, по правило пред учениците се поставуваат прашања пред сè од претходниот материјал. Но тоа не значи дека не треба да се поставуваат прашања од постариот материјал без врска со новиот. Напротив, прашувањето на постариот материјал, но оној што е најсуштествен и најзначаен, не само што може туку особено треба да се практикува кон оние ученици кои порано не одговориле позитивно.

При поставувањето на прашањата многу треба да се внимава како се поставуваат. По правило секогаш треба прашањето да се постави пред целиот клас за да размислат сите ученици, а потоа се посочува еден ученик да одговара. Исто така при испитувањето треба да се знае и ова правило. Секогаш кога ученикот одговара неговите знаења се проверуваат и се земаат во обзир при оформувањето на оцената. Наполно е погрешно ако на ученикот му се каже дека за нешто одговарал без оцена, а за друго сега ќе одговара за оцена.

Во наставната работа потребно е почесто да бидат прашувани оние ученици кои имаат празнини во своите знаења. Се разбира, притоа не треба да бидат занемарени добрите ученици. Се разбира, не би требало да се оди во крајност па на добрите ученици да им се даваат сè тешки прашања и со тоа да се обесхрабрат ако не можат да одговорат.

По проверувањето на знаењата на учениците во текот на едно полугодие или на крајот на учебната година, сведувањето на полугодишната односно годишната оцена, не би требало да стане аритметички за да се најде една средина, туку врз база

на убедувањето до кое дошол наставникот од следењето на работата на ученикот. Во почетокот на учебната година ученикот може да покажува послаби резултати, но ако во текот на наставата тој знатно се подобри, би требало да добие пови-сока оцена, зошто тоа главно го охрабрува и стимулира уче-никот.

Истото тоа се однесува и за оние ученици кои во извесни периоди се пасивни било од какви причини. На наставникот останува да најде начини како би ги отстранил причините и да ги активира и ако покажат извесни резултати, може да им заведе заслужена позитивна оцена, а не одвај преодна двојка како казна што не биле секогаш активни во текот на учебната година.

Веднаш по ова, искрснува и прашањето — каков треба да биде квантумот на знаењата со кои располага ученикот за да добие позитивна оцена од преодната двојка до одличната пет-ка. На тоа прашање не може да се даде наполно искристализиран и прецизен одговор, бидејќи критериумот кај одделни настав-ници е различен. Но секако треба да дојде предвид степенот на залагањето на ученикот и постигнатите резултати, а тие за преодната оцена двојка би требало да се движат во рамките на околу педесет на сто од презентираниите знаења. За повисока оцена ученикот треба да презентира повеќе знаења со кои умешно и логички може да ги изложи и да се служи. Од тоа како ги изнесува и како се служи со нив, на наставникот е оста-вено да определи каква оцена ќе заведе.

*
* *
*

При сегашното традиционално оценување, констатирано е дека сите негативни појави и слабости што го придружуваат претставуваат непресушен извор на жалби и негодувања од страна на учениците и родителите. Една од најсериозните сла-бости се состои во тоа што оценувачкиот критериум кај одделни наставници е различен, што не постои заедничко мерило за оце-нување, па дури и критериумот на еден наставник во различни околности се менува. На пример, при оценувањето некои настав-ници се раководат само од знаењето на ученикот при што: за едни примарно е раскажувањето, за други фактографските по-датоци, за трети — учеството на ученикот на часот; други наставници го земаат во обзир социјалното потекло на уче-никот, условите во семејството, залагањето, поведението, внима-нието, способноста и сл. Со други зборови, како што кажува југословенскиот педагог Фридрих Трој: „едни мерат со метар

— други со аршин“. Се разбира, секој од горните принципи има и свое оправдување, но важно е што има разноликост во оценувањето.

При сегашното традиционално оценување се прават и ре-дица други пропусти. На пример, некои наставници ставаат слаба оцена или како што се вика „педагошка единица“, за потшешпување, за невнимание на часот, за недисциплина и сл.; други наставници не ги внесуваат оцените во прозивникот и ги држат во „тајност“; или: за едни наставници е поважен ус-ниот одговор од писмениот, или обратно; за други еднакво е важен и усниот и писмениот одговор; има наставници врз кои сугестивно влијаат оцените од другите предмети во прозив-никот итн. Од друга страна, има наставници кои не го оправду-ваат случајното незнаење на ученикот за кое, можеби, има оправдани причини. Тие не водат сметка за расположението на ученикот со кое дошол од дома. А други наставници тоа го земаат во обзир со што им даваат можност на учениците да симулираат итн. Или, пак, штом еднаш ученикот добие слаба оцена, оправдано или неоправдано од гледна точка на ученикот, тешко ќе може подоцна да добие поголема оцена од преодната двојка или евентуално тројка, иако неговото знаење вреди и повеќе. Во врска со оваа појава, правилно забележува Фри-дрих Трој: „На спортистите сите им признаваат дека еден ден не мораат да бидат „во форма“, а на учениците не им се зема во обзир кога се „во форма“. Но без оглед на тоа дали ќе им се земе во обзир или не случајното незнаење на учениците, важ-ното е да се знае дека кога се проверуваат знаењата на уче-ниците, како и да се оценува и што и да се оценува, секогаш наставникот треба да биде благороден спрема учениците, би-дејќи тој пред сè е воспитувач. Неговата оцена, каква и да е, ако е дадена совесно и со педагошки такт, ќе има воспитно влијание. Особено тоа ќе дојде до израз, ако се награди знае-њето на ученикот со повисока оцена. Тогаш тоа, по правило, стимулира.

Традиционалниот систем на оценување претставува една од причините поради кои не може да се добие целосна претстава за успехот на учениците. Сегашното бројно мерило на ученич-ките знаења не може да го издиференцира јасно нивниот успех. Така, на пример, сега за слаби ученици се сметаат сите оние што имаат една или две слаби оцени, без оглед на тоа што по дру-гите предмети се добри или многу добри ученици. По убеду-вањето на многумина просветни работници, овие ученици не се слаби, туку на нив потешко им одат еден или два предмета. Таквите ученици со поголема помош од наставникот и со посеб-ни задолженија и објаснувања би можело и по тие предмети да напреднат,

И покрај желбата да биде реално и објективно, бројното оценување во себеси содржи доста елементи на субјективност и нереалност. Бројките од еден до пет не претставуваат килограми или некоја друга мерна вредност, па затоа не можат да бидат апсолутно точни. Тие се оформуваат по субјективните разбирања на секој наставник. Кога на ова се додаде и предметниот систем на наставната работа, тогаш не добиваме успех на целосна личност, туку успех по поодделни предмети од кои со сигурност не може да се суди за вредноста и квалитетите на поодделните ученици. Затоа во текот на наставата треба да се следи целокупната работа на ученикот, ако сакаме реално да го оценуваме од овој предмет и да придонесеме за давање потполна слика за личноста на ученикот. Зошто оспособувањето личноста на ученикот е една од основните задачи на нашето училиште и на тоа треба да се посвети поголемо внимание.

Како што се гледа на сегашниот начин на проверување и оценување на знаењата на учениците во образовно-воспитниот процес можат да му се упатат повеќе забелешки. Тоа покажува дека овој најчувствителен дел од наставничката работа постојано треба да е на дневен ред. За решавањето на овој проблем во некои училишта се пристапило кон нови форми на проверување и оценување на знаењата — се употребува описно оценување по некои предмети, се применуваат писмени работи по сите предмети, се применуваат наставни тестови, се спроведува програмирана настава и проверување преку респондери и сл. Со ваквите форми на проверување и оценување секако наставникот се доближува до објективноста и реалноста, затоа и на тоа треба да се практикуват, особено програмираната настава со помошта на машини за учење и проверување на знаењата, но секако во рамките на можностите и тоа само поврзана со другите облици на наставната работа, зошто таа не е иновација која решава сè во наставата. Освен тоа воведувањето на современи наставни средства бара и посебни простории и материјални услови. Ако не се води сметка за тоа, тогаш, според зборовите на нашиот педагог Милан Баковљев, наставниците со својот стремеж за набавување современи средства за наставна работа, а без да ги имаат неопходните услови, како и програмиран материјал составен од екипа стручњаци-програмери, би личеле на селани кои купуваат телевизори само од помодарство, иако во нивното село сè уште нема спроведено електрична струја.

Кога станува збор за воведување на нови форми на проверување и оценување, тоа не значи дека наставникот треба да го напушта усното проверување и оценување или тоа наполно да го исфрли. Напротив, каква и нова форма на проверување и

оценување да се воведо, усните контакти меѓу наставникот и учениците не можат да се заменат со ништо, зашто и најидеалните автоматизирани наставни уреди не можат да дадат целосен повратен одговор на сите поставени прашања. Раскажувањето на наставникот во образовно-воспитниот процес, посебно кај хуманитарната група предмети отсекогаш бил и ќе остане и понатаму главен извор за стекнување на знаења. Живиот збор бил и останува како основен медиум (како основен посредник) во активноста на наставникот. Тој не е само медиум во пренесувањето на содржините туку и преку објективното и совесно оценување ги стимулира, поттикнува и мотивира учениците со единствена цел да постигнат поголем и подобар успех во учењето. Според тоа, усното проверување и оценување треба и натаму да постои како постојана форма во наставната работа на наставниот час, но не би требало да биде единствена и главна основа за оценување, бидејќи е крајно субјективно. И обратно, наставникот не би требало да ја базира својата оценка само на писмениот одговор или на резултатот добиен од наставен тест или наставна машина. Секако, најправилна би била онаа форма на наставна работа кога би се приложувале разновидни начини на проверување и оценување на знаењата на учениците, вклучително и можностите што ни ги дава современата техника со помошта на програмирана настава преку современите технички средства за учење. Од друга страна, не треба да се заборава и тоа дека било каков начин на проверување и оценување да се приложува, секогаш треба личноста на ученикот да се гледа во целина. Вршејќи ја совесно таа своја одговорна должност, наставникот не треба да ја заборава и веќе познатата констатација дека обемот на човечките знаења, искуство и практични дејности во одделните науки и животот е толку голем и секој ден толку брзо се шири што училиштето макар и колку добро да е организирано и макар колку да трае, никогаш не може да му даде сè она што ќе му биде на човекот потребно во животот. Од друга страна, современите технички средства — книгите, весниците, театарот, филмот, радиото, телевизијата и сл. — ги направиле придобивките на културата и човечките искуства многу подостапни отколку што било тоа порано, така што на секој поединец му се отвораат широки можности за самостојно здобивање на нови сознавања во текот на целиот живот. Потребно е само училиштето да го оспособи за тоа. Значи задачата на училиштето не треба да биде во тоа да им даде на учениците што поголема количина знаења, да ги наполни нивните глави со што поголема сума факти, туку пред сè во тоа кај нив да постави основи, да разбуди љубов, интересирање и трајни потреби за читање и учење, за стекнување на

знаења, односно да ги научи како се учи за да можат тие подоцна самостојно да го продолжат своето образование, да работат на својот сопствен развој. А на наставникот и понатаму му останува должноста да насочува, да контролира, да проверува и да оценува совесно и објективно при што треба да настојува да приложува разновидни форми во својата наставна работа. На тој начин, според убедувањето на мнозинството просветни работници, ќе бидат задоволни и учениците и наставниците и општеството што заинтересирано сестрано се грижи за образованието и воспитувањето.